

Studying the causes and factors affecting the prevalence of drug use (Case of study: national level)

Taha Ashayeri¹ | Musa Saadati² | Tahereh Jahanparvar³

1. Correspond author; Assistant professor and faculty of social science, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. E-mail: t.ashayeri@uma.ac.ir
2. Assistant Professor of Sociology, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: jparvar@yahoo.com
3. PhD student in Cultural Sociology, Islamic Azad University, Tehran Branch; E-mail: jparvar@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 2023-06-07

Received in revised form:
2024-12-10

Accepted: 2025-01-06

Published online:
2025 - 02 - 02

Keywords:

Drug use, economic pressure,
social control, social capital

ABSTRACT

drugs, tobacco and addictive substances; Today, it has become a social concern at the global level and in Iran, and over time, with the increase of socio-economic pressures and the transformation of society from a traditional to a modern format, due to the distortion of social functions, it has become more prevalent than before. Based on this, the main goal of the research is to study the reasons and factors affecting the prevalence of drug use. The research method is quantitative meta-analysis and systematic review based on the sources and scientific documents published from the database of Noor specialized magazines, Iran Publications Information Bank, Iran Research Institute of Science and Information Technology in the period of 1403-1383. From the statistical population of 90 studies; by complying with the screening procedures and entry and exit criteria; 50 documents by non-probability sampling method (deliberate and accessible); it has been selected and entered into CMA2 software. The test used is Cohen's d and Fisher's f. Finally, the effect size coefficient shows that social factors (social capital, delinquent social environment, social failure, social control, family disorganization, differential cohabitation); cultural (media literacy, ethnic norms and values, risky lifestyle, religious beliefs, virtual networks); economic (poverty, economic anomie, relative deprivation, unemployment); Psychological (individual skills, feelings of alienation, social isolation, experience of pleasure and curiosity), background factors (level of education, place of residence, history of parental addiction, duration and history of drug use) have been effective in the prevalence of drug use.

Cite this article: Ashayeri, T., Saadati, M., & Jahanparvar, T. (2024). Studying the causes and factors affecting the prevalence of drug use ... *Journal of Social Problems of Iran*, 15 (1),195-214.

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

مطالعه دلایل و عوامل موثر بر شیوع مصرف مواد مخدر (مورد مطالعه: سطح کشوری)

طاها عشایری^۱ | موسی سعادت^۲ | طاهره جهان پرور^۳

۱. نویسنده مسئول، استادیار و عضو هیئت علمی گروه تاریخ و جامعه شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی، رایانامه: t.ashayeri@uma.ac.ir
۲. استادیار گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، رایانامه: m.saadati@soc.ikiu.ac.ir
۳. دانشجوی دکترای جامعه شناسی فرهنگی گروه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی ارتباطات و رسانه دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. رایانامه: jparvar@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مواد مخدر، دخانیات و مصرف مواد اعتیادآور؛ امروزه تبدیل به نگرانی اجتماعی در سطح جهانی و ایران شده و در گذر زمان با افزایش فشارهای اجتماعی-اقتصادی و تحول جامعه از قالب سنتی به مدرن در اثر کژ کارکردهای اجتماعی نسبت به قبل، شیوع بیشتری داشته است. بر این اساس هدف اصلی پژوهش مطالعه دلایل و عوامل موثر بر شیوع مصرف مواد مخدر است. روش تحقیق از نوع فرا تحلیل کمی و مرور سیستماتیک با تکیه بر منابع و اسناد علمی منتشر شده از پایگاه مجلات تخصصی نور، بانک اطلاعات نشریات ایران، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران در بازه زمانی ۱۳۸۳-۱۴۰۳ است. از جامعه آماری ۹۰ پژوهش؛ با رعایت مراحل غربالگری و ملاک ورود و خروج؛ ۵۰ سند به روش نمونه گیری غیر احتمالی (تعمدی و دسترس)؛ انتخاب و وارد نرم افزار $cma2$ شده است. آزمون مورد استفاده d کوهن و آفیشر است. در نهایت ضریب اندازه اثر (effect size) نشان می دهد که عوامل اجتماعی (سرمایه اجتماعی، محیط اجتماعی بزهکارانه، ناکامی اجتماعی، کنترل اجتماعی، بی سازمانی خانوادگی، هم نشینی افتراقی)؛ فرهنگی (سواد رسانه ای، هنجارها و ارزش های قومی، سبک زندگی پرخطر، باورهای مذهبی، شبکه های مجازی)؛ اقتصادی (فقر، آنومی اقتصادی، محرومیت نسبی، بیکاری)؛ روانی (مهارت های فردی، احساس بیگانگی، انزوای اجتماعی، تجربه لذت و کنجکاوی)، عوامل زمینه ای (سطح تحصیلات، محل زندگی، سابقه اعتیاد والدین، مدت و سابقه مصرف مواد مخدر) در شیوع مصرف مواد مخدر رابطه موثر بوده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۷	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۷	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۱/۱۴	
کلیدواژه ها: مصرف مواد مخدر، فشار اقتصادی، کنترل اجتماعی، سرمایه اجتماعی	

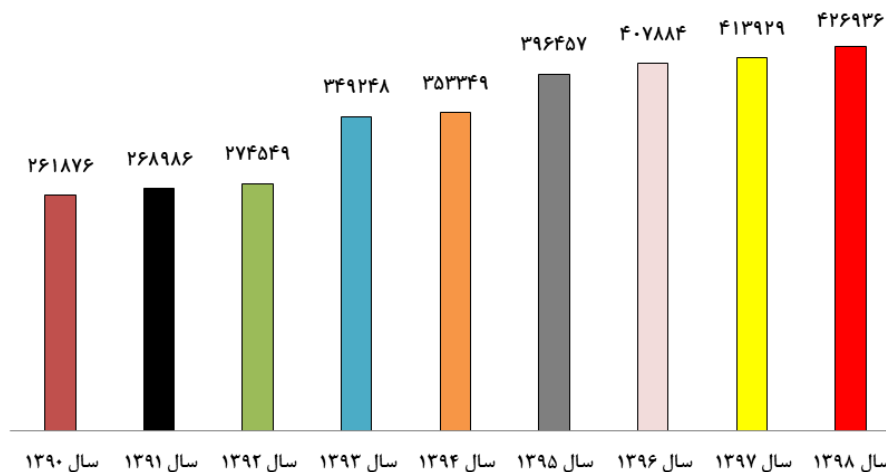
استناد: عشایری، طاهره، سعادت، موسی، و جهان پرور، طاهره. (۱۴۰۳). مطالعه دلایل و عوامل موثر بر شیوع مصرف مواد مخدر ... بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۵(۱)، ۱۹۵-۲۱۴.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

بیان مسئله

مسائل اجتماعی، واقعیتی چندوجهی در جامعه انسانی و حاصل دیالکتیک بین عاملیت و ساختارها بوده و این مسائل (اعتیاد)، حاصل کنش کج و انحرافی همین انسان‌هاست. اعتیاد آفتی علیه ارزش و هنجارهای انسانی تلقی می‌گردد (عشایری و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۲۰). اعتیاد، مسئله اجتماعی-فرهنگی جامعه ایرانی است که هزینه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر خانواده و جامعه می‌گذارد. کاهش سلامت اجتماعی، فروپاشی نهاد خانواده و بی‌سازمانی اجتماعی از پیامدهای شیوع اعتیاد است (بخشی و همکاران، ۱۴۰۲: ۹۷). جرم اعتیاد پدیده‌ای اجتماعی است که از عوامل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی هر جامعه تأثیر می‌پذیرد. این عوامل به میزان شفافیت یا عدم شفافیت و به میزان ساده یا پیچیده بودن ساختارها، مشوق جرم می‌شوند. هر چه ساختارهای کلان اجتماعی- فرهنگی نابرابرتر باشد، فساد و انحراف بیشتر در آن نفوذ می‌کند. ساختار اجتماعی نابرابر، فرصت‌ها و منابع را به‌طور انحصاری در اختیار اقلیت‌ها قرار داده (کمالی و همکاران، ۱۴۰۱) و از طریق شکاف اقتصادی، محرومیت نسبی، حاشیه‌ای شدن فقرا و ناتوانان جامعه، بسترهای رفتارهای انحرافی از جمله خریدوفروش و مصرف مواد مخدر را فراهم می‌سازد. کیفیت زندگی در هر جامعه‌ای متأثر از میزان جرم در آن بوده و بسیاری از ابعاد جرم و پیامدهای آن با نابرابری اجتماعی ارتباطی عمیق دارد (هرست، ۱۳۹۹: ۴۰۹). به این ترتیب، کژ کارکردهای نظام اجتماعی؛ حیات انسانی را به خطر می‌اندازد (گیدنز، ۱۴۰۰: ۷۵۵). بحران تعادلی اجتماعی در اندیشه کارکردگرایان به بی‌سازمانی اجتماعی شهرت دارد که دورکیم آن را در تقسیم‌کار اجتماعی تبیین کرده است (ریتزر، ۱۳۹۲: ۱۴۵). فقدان اجماع، وفاق، بحران سرمایه اجتماعی، زندگی بی‌سامان و آشفته‌گی مدنی؛ به آنومی اجتماعی و درنهایت ظهور اعتیاد ختم می‌گردد. فرض اصلی این پارادایم؛ نظم و ثبات اجتماعی است که تابع تقویت اخلاقی و رشد نهادهای اجتماعی در فرایند توسعه است (ابوالحسن تنهایی، ۱۳۹۲: ۶۷). گرایش به اعتیاد و مواد مخدر در ایران در طی سال‌های اخیر روندی افزایشی داشته است. نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد که در بازه زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۸؛ در حال افزایش یافته است.

نمودار ۱. دستگیرشدگان مرتبط با مواد مخدر در کشور در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸

بر این اساس مصرف مواد مخدر و خریدوفروش آن مطابق نتایج مرکز آمار ایران و مطالعات پیشینه پژوهش روندی افزایش داشته و این امر با وجود کنش فردی؛ ریشه و دلایل اجتماعی دارد. مطالعه و بررسی منابع علمی ایران طی بازه زمانی ۱۳۸۳ الی ۱۴۰۳ نشان

می‌دهد که تعداد آثار علمی در سطح دانشگاهی و سازمانی حجم بیشتری را به خود اختصاص داده است. مهم‌ترین دغدغه و مسئله پژوهش حاضر؛ دلایل افزایش شیوع مصرف مخدر در کشور است. می‌توان گفت که در جامعه ایرانی مصرف مواد مخدر، قاچاق و خریدوفروش آن، مصرف دخانیات و سیگار در بین طبقات اجتماعی و نسل‌های دانشگاهی و جوانان، روندی افزایشی داشته است. در جامعه ایرانی نیز مواد مخدر در سطح مدارس، دانشگاه و خانواده تبدیل به بحرانی اجتماعی شده و سلامت روانی-اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است. نتایج مطالعات پیشینه تجربی در منابع علمی بین بازه زمانی ۱۳۸۳ الی ۱۴۰۳ نشان می‌دهد که نزدیک به ۲۰۰۰ هزار مطالعه در حوزه اعتیاد انجام پذیرفته است. به دلیل انباشت پژوهش‌ها و فقدان نتایج ترکیبی در سطح ملی؛ تحقیق فعلی باهدف فراتحلیل مطالعات پیمایشی (پرسشنامه‌محور) سؤال زیر را مطرح نموده است:

مهم‌ترین دلایل و عوامل مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر در سطح کشور کدامند؟

چارچوب نظری

مواد مخدر و شیوع آن در جامعه؛ باعث افزایش آسیب‌های اجتماعی (طلاق، بحران خانوادگی، کاهش کیفیت زندگی، انزوای اجتماعی) و از بین رفتن نیروی انسانی توسعه‌گرا شده است، در پژوهش فعلی با رویکرد فراتحلیل و مرور سیستماتیک، از دیدگاه نظری مرتن برای مطالعه جامع ریشه و دلایل کلان مصرف مواد مخدر استفاده شده است.

فشار ساختاری-اجتماعی مرتن

فشار اجتماعی-ساختاری، مرتن برای تبیین ریشه‌ها و دلایل شیوع مواد مخدر و دخانیات، از آنومی اجتماعی دورکیمی بهره گرفته و آن را توسعه داده است (استوکارد، ۲۰۰۰: ۱۴۲). امیل دورکیم، در تقسیم‌کار اجتماعی، توسعه و تغییرات اجتماعی رادیکالی و شدید را علت مهم این وضع می‌داند. تحول ناگهانی از سنت و هنجارهای عمیق اجتماعی به سوی وضعیتی جدید، با خود بحران، بی‌تعادلی و آشفتگی را ببار آورده است. فقدان قواعد روشن و هنجارهای صریح؛ نبود راهنمای عمل فردی در جامعه؛ کژ رفتاری را ایجاد می‌کند (فریزی و سایر، ۱۹۸۶: ۴۹). مرتن به این مسئله؛ دیدگاهی طبقاتی‌محور داشته است. وی نوع طبقه و فضاهای ارزشی-هنجاری و فرهنگی مؤثر در قلب طبقات را دلیلی بر گرایش به رفتارهای پرخطر و مجرمانه می‌داند (مرتن، ۱۹۳۸: ۶۷۳). فقر، نابرابری، بیکاری، فقدان فضای کسب کار پایدار و زوال فرهنگ محلی؛ در مناطق پرآزدحام شهرها و دوره‌افتاده و بی‌سازمان اجتماعی سبب ایجاد طبقه فرودست، فروپاشی نهادهای غیررسمی و کاهش فرهنگ سازگاری و هم‌نوایی فرد بانظم کلان شده و خرده‌فرهنگ‌ها، حیاتی دوباره می‌گیرند. در این مناطق زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی اندکی وجود دارد که افراد را به اجتماع پیوند بزنند. در نتیجه نظارت‌های اجتماعی برای حداقل رساندن جرم سر جای خود نیستند، نه نهادها و نه ارزش‌های فرهنگی، اثری در کنترل جرم ندارند (هرست، ۱۳۹۹: ۴۱۷). فرصت‌های نابرابر اجتماعی، ناکامی اجتماعی، تشدید فقر، بیکاری، محرومیت و حاشیه‌نشینی فزاینده و ظهور افراد طردشده از ساختارهای اقتصادی باعث عادی شدن اعتیاد می‌گردد (آبرکرامبی، ۲۰۰۴: ۸۶). مرتن در تبیین رفتارهای اجتماعی به سنخ‌های نوآوری^۱؛ مراسم‌گرایی^۲؛ واپس‌گرایی^۳ و شورشی^۴ اشاره کرده است (عشایری و نامیان، ۱۴۰۲: ۱۰۰). این نظریه تأثیر فشارهای اجتماعی-اقتصادی بر گرایش و تمایل افراد به انجام بزهکاری و فعالیت‌های نامن کننده را شرح می‌دهد. این فشار در طبقه پایین

1 Innovation

2 Ritualism

3 Retreatment

4 Rebellion

بیشتر است. فشارهای اجتماعی از جمله رفاه، رفتار و جایگاه طبقه بالا، آداب سخن گفتن، سبک زیستن و ناز کردن آن‌ها به رفاه و موفقیت و پایگاه خود، باعث افزایش فشار به طبقه‌های پایین می‌شود؛ یعنی انحرافات، ناامنی و بزهکاری حاصل تقابل بین گروه‌های طبقه پایین با بالا است که در مدارس، تعاملات روزمره خیابان و زندگی جمعی این تفاوت‌ها را مشاهده و لمس می‌کنند. پس یک جامعه از دو مؤلفه مهم ساخته شده است:

الف. ساختارهای اجتماعی: همان نظام اجتماعی که افراد در دل آن طبق قانون اساسی زندگی نموده و تأثیر آن بر رفتارهای فردی از بالا به پایین (ساختاری و تعیین‌گرا) بوده و همه در اثر فشار، جامعه‌پذیری و نظارت‌های آن، مطابق با آرمان کلان رفتار می‌کنند. در این ساختار موفقیت، کسب جایگاه و منزلت اجتماعی و ثروتمند شدن؛ ستایش شده و تبدیل به یک ارزش اصلی می‌شود. پس موفقیت شغلی، رفاهی، طبقاتی و کسب جایگاه با منزلت اجتماعی و اقتصادی، ارزش و جایگاه‌والایی داشته و دوری از این میدان اجتماعی، منجر به طرد و تقبیح و سرزنش می‌گردد.

ب. ارزش فرهنگی: به معنای راه، روش و الگوهای دستیابی به این ثروت، آرمان و ارزش‌های تبلیغ شده است؛ یعنی افراد جامعه ارزش‌های فرهنگی جهت رسیدن به اهداف اجتماعی مانند درس خواندن، موفقیت شغلی-تحصیلی، دستیابی به نیازهای اساسی (خوراک، پوشاک و مسکن) از طریق تلاش و کوشش طبق معیارهای قانون می‌پذیرند. پس فشار اجتماعی (نظام اجتماعی) کلان از بالا بر سطح خرد (کنشگران و افراد جامعه) برای رسیدن به هدف‌ها (ارزش‌های فرهنگی) باعث می‌شود که دو گروه اجتماعی خلق شود:

الف. هم‌نویان (بهنجاران): گروهی هستند که اهداف ساختار اجتماعی و همچنین ارزش‌های فرهنگی برای رسیدن به هدف را قبول کردند. این‌ها نظم، ثبات و امنیت را رعایت کرده و هیچ آسیبی به جامعه نمی‌رسانند.

ب. ناهمنویان (ناهنجاران): افرادی هستند که در اثر فشارهای اجتماعی به دلایل مختلف ناتوانی، محرومیت؛ ناکامی‌ها؛ یکی از دو مورد فوق (نظام اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی) را قبول نمی‌کنند؛ یعنی بانظم کلی جامعه درگیر شده و در تضاد قرار می‌گیرند. این تضاد اجتماعی، تعارض و به هم خوردن رابطه بین فرد با جامعه؛ احساس آنومی می‌گویند، یعنی فرد در برابر ساختار اجتماعی جهت رسیدن به هدف‌های مرسوم از طریق مسیرهای تعیین شده؛ احساس بی‌هنجاری، بیگانگی، تضاد اجتماعی، احساس بی‌قانونی، هرج و مرج و آشفتگی کرده و ناکامی در رسیدن به هدف‌های خود را به عوامل بیرونی-ساختاری نسبت می‌دهد. در نتیجه دچار یاس، عصبانیت، سرخوردگی و اضطراب اجتماعی-روانی می‌گردد و این فشار در گروه و اقشار طبقه پایین (فقرا، بیکاران، جویندگان شغل، ناتوانان و حاشیه‌نشینان) بیشتر نمایان می‌شود که چهار دسته بوده و به گروه ناسالم‌ها، کجروان و ناسازگاران شهرت دارند:

۱. گروه نوآور-مبدع: این گروه (قاچاق مواد مخدر، سارقان) هدف‌هایی که ساختار اجتماعی ترسیم کرده، پذیرفته‌اند، ولی راه و ابزار دستیابی رسیدن به آن را باور نداشته و آن ابزار را نامشروع و غیرقانونی می‌دانند. بر این اساس خودشان یک‌راه و مسیری برای رسیدن به هدف (ثروتمند شدن، موفقیت و غیره) انتخاب می‌کنند.

۲. افراد آیین‌گرا یا مناسک‌گرا: این گروه روش، مکانیسم و ابزار دستیابی به هدف اجتماعی را پذیرفته، ولی خود هدف یا ساختار اجتماعی (نهاد قانون‌گذار) را قبول ندارند؛ یعنی می‌پذیرند که برای رسیدن به ارزش‌های فرهنگی جامعه درس بخوانند و یا تلاش کنند، اما دستیابی به موفقیت تحصیلی، ثروت یا طبقه مرفه اجتماعی، برایشان بی‌اهمیت‌ترین مسئله است؛ به آنچه دارند قانع بوده و تلاش زیادی در زندگی نمی‌کنند. آدم‌های محافظه‌کاری هستند که از وضع موجود تغذیه می‌کنند. انسان‌های تنبل، بی‌اراده‌ای

که منتظر ثروت بادآورده‌ای بوده و هیچ تلاشی برای اصلاح خود و جامعه نمی‌کنند و به فقر، بیکاری و اوضاع بد اقتصادی خود رضایت اجتماعی دارند.

۳. افراد واپس‌گرا یا عقب‌نشین: این طیف از افراد جامعه، ساختار اجتماعی و هدف و ابزارهای رسیدن به آن (ارزش‌های فرهنگی) را قبول نمی‌کنند. به آن‌ها انسان‌های منزوی و عقب روند اطلاق می‌شود. گروهی که در برابر ساختار و راه رسیدن به هدف آن، خود را ناتوان، عاجز و بیگانه تلقی کرده و به لحظه‌ها خوش هستند مثل افراد معتاد، الکی، ولگردها و افراد روانی که امکان تغییرات در خود را ندارند. ناامیدی و یاس و شکست‌های مکرر باعث ظهور این گروه می‌شود.

۴. افراد شورشی - رادیکال و انقلابی: این گروه ضمن اینکه هر دو را رد می‌کنند. خودشان هم هدف و هم ابزار رسیدن به هدف را ایجاد می‌کند. اصلی‌ترین هدف این‌ها ایجاد ناامنی، شورش، اغتشاش، تغییرات اساسی و تغییر ساختار اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی (هر دو) است.

بر این اساس مهم‌ترین اصول نظریه مرتن درباره ظهور مسئله اعتیاد:

- اعتیاد تابعی از میزان فقر، بیکاری و محرومیت اجتماعی است.
- اعتیاد زائیده زندگی در طبقه پایین جامعه بوده و این گروه دلایل احساس بی‌منزلفتی، محرومیت نسبی و فشارهای اجتماعی، بیشترین گرایش به مواد مخدر را دارند.
- طبقه‌های پایین جامعه دارای شخصیتی ناهم‌نوا، ناپه‌نچار و ناسالم برای جامعه هستند.
- هرچه احساس محرومیت نسبی بیشتر، رفتارهای منحرفانه و کج‌روانه نیز بیشتر خواهد شد.
- با افزایش احساس بی‌عدالتی و تبعیض اجتماعی؛ تمایل به اعتیاد و مصرف مواد مخدر بیشتر می‌شود.
- خرده‌فرهنگ‌های طبقه‌های پایین (کارگران، حاشیه‌نشینان، بیکاران، مهاجران) مستعد انجام جرم و بزهکاری (مواد مخدر) هستند.
- خلافکاری، رفتار مجرمانه و خشونت‌طلبی، حاصل تعامل میان افراد طبقه پایین با الگوهای مرجع منفی و هنجاری است که در اثر فقر فرهنگی از همدیگر می‌آموزند که به نظریه هم‌نشینی ترجیحی یا افتراقی شهرت دارد.
- دلیل اصلی مجرم شدن افراد این است که سود حاصل از کنش مجرمانه بیشتر از زندانی شدن است. مجرمان انتخاب عقلانی کرده و با محاسبه سود-زیان دست به آن می‌زنند.
- سبک زندگی، هنجارهای فرهنگی و جامعه‌پذیری در طبقات اجتماعی؛ مصرف مواد مخدر و اعتیاد را عادی کرده و از داغ ننگ بودن خارج می‌کند، بر این اساس؛ امری مردانه بوده و نشانگر بزرگی، هویت‌یابی، جسارت و قلدری اجتماعی است.
- فشارهای اجتماعی-اقتصادی (زیستن در طبقه مرفه و مصرف نمایشی مرفهان، دارایان و فرمانروایان ثروت در میدان اجتماعی-اقتصادی)، باعث حسرت، شکست، تنفر، خصومت، نگرانی، اضطراب، نا عدالتی و تبعیض و درنهایت ناکامی بزرگ در طبقه‌های محروم، حاشیه‌نشین، بیکاران، شاغلان کم‌درآمد و دارای شغل نایمن، مشاغل کاذب و ضعیف، مهاجران ایجاد نموده و آن‌ها را برای خروج از میدان اجتماعی شرمسارانه و داغ اجتماعی ناشی از فقر و بی‌منزلفتی به سوی مواد مخدر سوق می‌دهد.
- درنهایت طبقه‌های اجتماعی پایین، محکوم هستند محیطی اجتماعی را تجربه کند که در آن فقر و بیکاری، فشارهای اجتماعی و خانواده از هم گسیخته رو به افزایش است و خانواده‌ها به کمک رفاهی-دولتی عمیقاً وابسته هستند. در این فضای زیستی؛ میزان سرمایه فرهنگی (موفقیت تحصیلی و آموزشی) پایین بوده و بیشتر افراد برای یافتن شغل و کسب معاش زندگی، ترک تحصیل نموده

و به‌زودی نیز وارد عرصه مسئولیت‌پذیری خانوادگی می‌شوند. در نتیجه بخت‌هایشان برای موفقیت اجتماعی و اقتصادی شدیداً کاهش می‌یابد. ابزارها و مسیرهای موردنیاز برای موفقیت اقتصادی-طبقاتی دور از انتظار بوده و باور به آینده‌ای بلندمدت برای تحول اجتماعی نداشته و نگاهی کارکردی (لحظه‌ای و آنی) به زندگی برای حل مشکلات اجتماعی دارند. این فشارهای اجتماعی-اقتصادی در کنار سایر فاکتورهای روانی-فرهنگی؛ منجر به ظهور و شیوع مصرف مواد مخدر و اعتیاد می‌گردد. می‌توان گفت ظهور مواد مخدر در بخش عظیمی از جامعه، بازتاب نگرانی اجتماعی، عکس‌العمل اجتماعی و واکنش به بحران و فشارهای وارد شده بر افراد و خانواده‌ها بوده و هرچه میزان ناملایماتی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی بیشتر؛ تمایل به خوش‌کننده‌های لحظه‌ای و کاذب (اعتیاد و مواد مخدر) برای توجیه و کاهش فشارهای روانی بیشتر می‌شود.

پیشینه تجربی

پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه عوامل مؤثر با اعتیاد جهت انجام فرا تحلیل کلان، در جدول شماره ۱ آمده است

جدول ۱: پیشینه مطالعات اعتیاد در ایران

شهر تحقیق	گروه	حجم نمونه	ابزار تحقیق	روش	روش نمونه‌گیری	نویسندگان
کرمانشاه	مردان معتاد	۷۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	جزایری و همکاران (۱۳۸۳)
اردبیل	معتادان	۱۰۲۵	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	امانی و همکاران (۱۳۸۴)
اهواز	کارمندان	۴۸۹	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	زرگر و همکاران (۱۳۸۴)
کشوری	استان‌ها	۳۳۴	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	علیوردی نیا (۱۳۸۴)
کرمان	معتادان	۲۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	برجاس و همکاران (۱۳۸۶)
خوراسگان	دانشجویان	۲۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	طبقه‌ای تصادفی	قایی و همکاران (۱۳۸۷)
تهران	معتادان	۳۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	مظفر و همکاران (۱۳۸۸)
تهران	دانش‌آموزان دختر	۴۲۶	پرسشنامه	پیمایش+کمی	سهمیه‌ای	امینیان و سید میرزایی (۱۳۸۹)
اهواز	معتادان	۲۲۴	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	سعیدیان و همکاران (۱۳۸۹)
سمنان	جوانان معتاد	۹۵	پرسشنامه	پیمایش+کمی	سرشماری	طباطبایی و همکاران (۱۳۸۹)
رفسنجان	معتادان	۲۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	میرزایی و همکاران (۱۳۸۹)
خرم‌آباد	معتادان	۳۶۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	حیدری و همکاران (۱۳۹۱)
چهارمحال و بختیاری	دانش‌آموزان	۵۱۱	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	بحرینی بروجنی و همکاران (۱۳۹۳)
تهران	دانشجویان	۵۷۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	خدایاری و همکاران (۱۳۹۴)
تهران	دانشجویان دختر	۱۱۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	محمدخانی و همکاران (۱۳۹۴)
خرم‌آباد	معتادان	۱۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	سرشماری	محمودی و همکاران (۱۳۹۴)
سمنان	زنان معتاد	۱۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تمام شمار	روشن قیاس و همکاران (۱۳۹۵)
اراک	معتادان	۱۲۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	گیلی و همکاران (۱۳۹۶)
گیلان	روستاییان	۳۸۱	پرسشنامه	پیمایش+کمی	سهمیه‌ای	محمدپورلیما و محسنی تبریزی (۱۳۹۶)
کرمانشاه	دانشجویان	۳۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	نمازی (۱۳۹۶)
سمنان	زنان	۵۴	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	برآبادی و همکاران (۱۳۹۷)
تهران	زنان معتاد	۳۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	افشاری آزاد و همکاران (۱۳۹۸)
ارومیه	جوانان	۱۲۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی طبقه‌ای	صالحی (۱۳۹۸)
یزد	معتادان	۵۲۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	محمدی احمدآبادی و نجفی (۱۳۹۸)

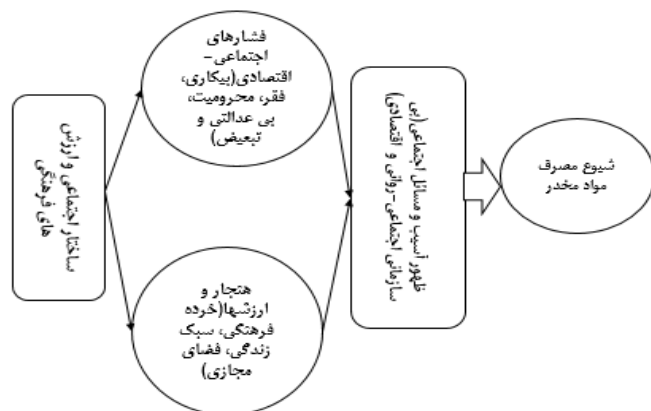
شهر تحقیق	گروه	حجم نمونه	ابزار تحقیق	روش	روش نمونه‌گیری	نویسندگان
اهواز	جوانان	۳۸۴	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	مومبینی و همکاران (۱۳۹۸)
اردبیل	شهروندان	۲۵۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	اسدی و پرزور (۱۳۹۹)
تهران	نوجوانان	۸۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	درشتی و رجبلو (۱۳۹۹)
لار	معتادان	۲۲۲	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	مقتدری و همکاران (۱۳۹۹)
بجنورد	زنان	۱۶۵	پرسشنامه	پیمایش+کمی	هدفمند	اصولی (۱۴۰۰)
تهران	زنان معتاد	۴۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	هدفمند	حاجی‌ها و همکاران (۱۴۰۰)
آذربایجان غربی	زنان	۱۵۶	پرسشنامه	پیمایش+کمی	هدفمند	سلیمانی و همکاران (۱۴۰۰)
خرم‌آباد	زنان معتاد	۱۵۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	در دسترس	قدم پور و همکاران (۱۴۰۰)
تبریز	دانشجویان	۲۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	طبقه‌ای	کوهی و حاجی محمدی (۱۴۰۰)
زنجان	شهروندان	۱۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی ساده	احدی و همکاران (۱۴۰۱)
زنجان	روستاییان	۱۲	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	چراغی و محمدلو (۱۴۰۱)
گرو هرمزگان	زنان	۲۵	پرسشنامه	پیمایش+کمی	هدفمند	ربوبیان (۱۴۰۱)
همدان	دانشجویان دختر	۲۷۸	پرسشنامه	پیمایش+کمی	طبقه‌ای	سرمدی راد (۱۴۰۱)
روانسر	جوانان و زنان	۱۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی	سلطانی و محمدی (۱۴۰۱)
شیراز	نوجوانان	۳۷۹	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	گلریز خاتمی (۱۴۰۱)
کنگان بوشهر	مهاجران	۳۸۶	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی طبقه‌ای	محمدیان پور (۱۴۰۱)
کرمانشاه	جوانان	۳۸۹	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	نورمحمدی و همکاران (۱۴۰۱)
شهر قزوین	جوانان	۳۸۴	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی طبقه‌ای	سعادت و همکاران (۱۴۰۱)
قزوین	نوجوانان دختر	۱۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	حمزه و همکاران (۱۴۰۲)
اندیمشک	کارشناسان و مددجویان	۱۵۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی طبقه‌ای	کیهانی و همکاران (۱۴۰۲)
تهران	جوانان	۳۷۵	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	نوروزنسب (۱۴۰۲)
خوزستان	دانشجویان	۳۸۲	پرسشنامه	پیمایش+کمی	تصادفی	نیک‌بخش (۱۴۰۲)
تهران	سربازان	۱۸۱	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	پرنیان (۱۴۰۲)
زنجان	خانوار روستایی	۳۱۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	معصومی (۱۴۰۳)
تهران	کارکنان شرکت	۲۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	داوطلبانه	حزبیان (۱۴۰۳)
اسفراین	دانشجویان	۳۵۴	پرسشنامه	پیمایش+کمی	خوشه‌ای	عاقبتی (۱۴۰۳)
تهران	دانشجویان	۴۰۰	پرسشنامه	پیمایش+کمی	دسترس	گودرزی و اله‌دادی (۱۴۰۳)

نقد و نوآوری پژوهش

اعتیاد مسئله اجتماعی در جامعه ایرانی محسوب می‌شود، با توسعه شبکه‌ها و فضای مجازی، امروزه، اعتیاد و مصرف مواد مخدر، خانواده‌ها را با اختلال کارکردی مواجه کرده و سطح سلامت اجتماعی آن‌ها را با مشکلی اساسی مواجه نموده است. به طوری که سنین اعتیاد به دوران مدارس ابتدایی-راهنمایی و دبیرستان نیز شیوع یافته است، با توجه به تأثیر اعتیاد در بحران و فروپاشی نهاد خانواده، افزایش ترس از جرم، بزهکاری، از بین رفتن سرمایه انسانی، کاهش کیفیت زندگی و سلامت اجتماعی، نیازمند شناخت عمیق و کلان ریشه و دلایل اعتیاد در ایران هست، مطالعات و بررسی از منابع علمی داخلی نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۰ سند علمی معتبر با رویکرد پرسشنامه و پیمایشی در فاصله زمانی ۱۳۸۳ الی ۱۴۰۳ انجام گرفته است، یکی از خلأ مهم پژوهشی فقدان یک نقد و بررسی، اجماع و جمع‌بندی درباره مطالعات تجربی صورت گرفته است، برای پاسخ به این کمبود پژوهشی، مطالعات صورت گرفته با رویکرد

فرا تحلیل و مرور سامانمند، ارزیابی شده و مهم‌ترین متغیرهای مؤثر بر شیوع و مصرف مواد اعتیادآور در کشور شناسایی و تبیین شده است.

شکل ۱: الگوی نظری پژوهش

روش پژوهش

روش تحقیق حاضر؛ کمی و شیوه تحلیل آن فراتحلیل کمی و مرور سیستماتیک مطالعات است. نرم‌افزار مورد استفاده CMA2 و آزمون‌های آماری برای تبیین رابطه متغیرهای مستقل با وابسته؛ d کوهن و f فیشر است. پرسشنامه از نوع معکوس و سنجه غیر واکنشی محسوب می‌شود. در فرا تحلیل در گام اول با جستجوی کلیدواژه "مواد مخدر، اعتیاد"، از منابع علمی، مقاله و رساله‌های ارشد و دکتری گردآوری شده و تعداد آن به‌عنوان جامعه آماری کل شمارش می‌گردد. بعد از اتمام آن؛ مرحله غربالگری آغاز می‌شود، در مرحله غربالگری؛ ملاک ورود و خروج مبنای محقق قرار می‌گیرد؛ یعنی مقاله‌هایی که حائز شرایط ورود به تحلیل هستند؛ باقی‌مانده و آثار بی کیفیت، فاقد روش علمی و یافته‌های معتبر (کمی و کیفی)؛ از لیست خارج می‌شود. در گام بعدی مقاله‌های مستخرج از سال قدیم به سال جدید تنظیم شده و اولین مقاله منتشر شده جهت تحلیل و ورود به نرم‌افزار ۱۳۸۳ و آخرین مقاله منتشر شده که محقق در جستجوی خود به آن رسیده در سال ۱۴۰۳ منتشر شده است. در گام سوم؛ با شمارش مقاله‌های حائز شرایط فرا تحلیل با عنوان حجم نمونه تعیین شده و درباره زمان ۱۳۸۳ الی ۱۴۰۳، از جامعه آماری ۹۰ تحقیق؛ بعد از کنترل از حیث روشی، اعتبار، روایی و یافته‌های علمی، تعداد ۵۰ مقاله (حجم نمونه) وارد نرم‌افزار شده و اندازه اثر نهایی هر پژوهش و اثر نهایی کل برآورد شده است

یافته‌های پژوهش

الف) توصیفی

به لحاظ شیوه نمونه‌گیری؛ ۲۲ درصد از پژوهش‌ها به روش تصادفی ساده؛ ۱۵ درصد تصادفی طبقه‌ای؛ ۲۳ درصد خوشه‌ای چندمرحله‌ای؛ ۲۹ درصد به روش دسترس؛ ۴ درصد سهمیه‌ای و در نهایت ۷ درصد به روش نمونه‌گیری سرشماری (تمام شماری) انجام گرفته است.

- به لحاظ جامعه آماری مورد مطالعه در تحقیقات؛ ۲۰ درصد زنان، ۲۳ درصد معتادان متجاهر؛ ۱۸ درصد دانشجو؛ ۱۵ درصد دانش آموز مدارس؛ ۱۰ درصد نوجوانان و جوانان، ۶ درصد روستاییان و ۸ درصد از کارشناسان و خیرگان هستند.

- به لحاظ هویت قومی گروه مورد بررسی؛ ۵۸ درصد فارس؛ ۱۸ درصد ترک؛ ۹ درصد کرد، ۵ درصد لر، ۶ درصد لک و ۴ درصد عرب هستند.

- نوع سند مطالعه شده در ۸۷ درصد مقاله پژوهشی؛ ۹ درصد پایان نامه کارشناسی ارشد؛ ۳ درصد رساله دکتری و ۱ درصد مقاله کنفرانسی هستند.

(ب) یافته‌های استنباطی

جدول ۲: دلایل و ریشه‌های مواد مخدر

گزارش آماری					متغیر	
سطح معنی داری	آماره z	حد بالا	حد پایین	اندازه اثر		
۰/۰۰۰	۹/۷۱۲	۰/۲۳۰	۰/۱۱۶	۰/۲۰۱	سرمایه اجتماعی	اجتماعی
۰/۰۰۰	۱۴/۱۳۶	۰/۱۴۲	۰/۰۵۵	۰/۱۴۶	محیط اجتماعی بزهکارانه	
۰/۰۰۰	۴/۱۳۳	۰/۱۸۲	۰/۰۱۸	۰/۲۰۰	ناکامی اجتماعی	
۰/۰۰۰	۱۷/۲۰۱	۰/۵۶۱	۰/۳۵۸	۰/۱۲۳	کنترل اجتماعی	
۰/۰۰۰	۱۲/۱۶۳	۰/۳۵۸	۰/۲۴۷	۰/۱۶۷	بی‌سازمانی خانوادگی	
۰/۰۰۰	۴/۴۲۱	۰/۴۱۰	۰/۳۱۲	۰/۲۸۷	هم‌نشینی افتراقی	فرهنگی
۰/۰۰۰	۱۲/۲۴۱	۰/۳۳۱	۰/۱۰۸	۰/۴۳۱	سواد رسانه‌ای	
۰/۰۰۰	۶/۲۴۵	۰/۱۹۷	۰/۱۰۳	۰/۳۷۸	هنجارها و ارزش‌های قومی	
۰/۰۰۰	۸/۳۷۱	۰/۳۲۷	۰/۱۸۲	۰/۱۱۲	سبک زندگی پرخطر	
۰/۰۰۰	۳/۲۴۸	۰/۲۴۱	۰/۱۱۲	۰/۳۵۱	باورهای مذهبی	
۰/۰۰۰	۱۰/۵۰۰	۰/۶۷۲	۰/۳۴۱	۰/۱۰۰	شبکه‌های مجازی	اقتصادی
۰/۰۰۰	۴/۱۷۳	۰/۲۱۲	۰/۱۸۴	۰/۱۱۸	فقر	
۰/۰۰۰	۱۵/۱۷۰	۰/۱۲۶	۰/۰۹۲	۰/۲۱۲	آنومی اقتصادی	
۰/۰۰۰	۸/۰۲۶	۰/۱۹۸	۰/۱۲۰	۰/۳۰۲	محرومیت نسبی	
۰/۰۰۰	۲۲/۱۲۴	۰/۴۰۲	۰/۲۷۱	۰/۲۳۵	بیکاری	
۰/۰۰۰	۵/۸۰۱	۰/۲۹۸	۰/۱۷۶	۰/۲۵۲	مهارت‌های فردی	روانی
۰/۰۰۰	۴/۳۰۱	۰/۲۳۰	۰/۱۴۵	۰/۳۳۱	احساس بیگانگی	
۰/۰۰۰	۸/۸۷۲	۰/۲۵۱	۰/۱۷۲	۰/۵۱۰	انزوای	
۰/۰۰۰	۱۰/۱۰۲	۰/۱۲۸	۰/۰۸۱	۰/۱۲۹	تجربه لذت و کنجکاوی	
۰/۰۰۰	۴/۱۴۸	۰/۵۰۱	۰/۲۱۹	۰/۱۸۰	سطح تحصیلات	عوامل زمینه‌ای
۰/۰۰۰	۹/۱۸۱	۰/۳۴۶	۰/۱۰۲	۰/۳۳۰	محل زندگی	
۰/۰۰۰	۷/۲۱۵	۰/۶۰۲	۰/۱۱۴	۰/۲۲۱	سابقه اعتیاد والدین	
۰/۰۰۰	۵/۱۳۴	۰/۵۷۱	۰/۳۰۸	۰/۱۱۵	مدت و سابقه مصرف مواد مخدر	

بر این اساس نتایج نشان می‌دهد که:

الف. دلایل اجتماعی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر

- بین سرمایه اجتماعی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۰۱ است.
  - بین محیط اجتماعی بزهکارانه و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۴۶ است.
  - بین ناکامی اجتماعی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۰۰ است.
  - بین کنترل اجتماعی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۲۳ است.
  - بین بی‌سازمانی خانوادگی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری داشته دارد و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۶۷ است.
  - بین هم‌نشینی افتراقی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۸۷ است.
- ب. دلایل فرهنگی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر
- بین سواد رسانه‌ای و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۴۳۱ است.
  - بین هنجارها و ارزش‌های قومی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۳۷۸ است.
  - بین سبک زندگی پرخطر و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۱۲ است.
  - بین باورهای مذهبی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۳۵۱ است.
  - بین شبکه‌های مجازی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۰۰ است.
- ج. دلایل اقتصادی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر
- بین فقر و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۱۸ است.
  - بین انومی اقتصادی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۱۲ است.
  - بین محرومیت نسبی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۳۰۲ است.
  - بین بیکاری و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۳۵ است.
- د. دلایل روانی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر
- بین مهارت‌های فردی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۵۲ است.
  - بین احساس بیگانگی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۳۳۱ است.
  - بین انزوای اجتماعی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۵۱۰ است.
  - بین تجربه لذت و کنجکاوی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۲۹ است.
- ه. دلایل زمینه‌ای مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر
- بین سطح تحصیلات و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۸۰ است.
  - بین محل زندگی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۳۳۰ است.
  - بین سابقه اعتیاد والدین و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۲۲۱ است.
  - بین مدت و سابقه مصرف مواد مخدر و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار ضریب آن برابر با ۰/۱۱۵ است.

تأثیر جنسیت بر گرایش به اعتیاد

جدول ۳: تأثیر جنسیت بر گرایش به اعتیاد

جنسیت	اندازه اثر	مقدار z	سطح معنی‌داری
زنان	۰/۱۲۰	۶/۰۳۳	۰/۰۰۰
مردان	۰/۱۷۰	۸/۱۹۳	۰/۰۰۰
اثر کل	۰/۱۵۴	۴/۳۷۲	۰/۰۰۰

بین جنسیت و گرایش به اعتیاد رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار اثر آن برابر با ۰/۱۵۴ بوده و میزان آن در بین مردان ۰/۱۷۰ بیشتر از زنان است.

تأثیر وضع تأهل بر گرایش به اعتیاد

جدول ۴: تأثیر وضع تأهل بر گرایش به اعتیاد

وضع تأهل	اندازه اثر	مقدار z	سطح معنی‌داری
مجرد	۰/۲۴۶	۱۰/۵۲۰	۰/۰۰۰
متاهل	۰/۲۱۰	۴/۰۳۹	۰/۰۰۰
اثر کل	۰/۱۰۱	۷/۳۲۱	۰/۰۰۰

بین وضع تأهل و گرایش به اعتیاد رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار اثر آن برابر با ۰/۱۰۱ بوده و میزان آن در بین مجردها ۰/۲۴۶ بیشتر از افراد متأهل است.

تأثیر سطح تحصیلات بر گرایش به اعتیاد

جدول ۵: تأثیر تحصیلات بر گرایش به اعتیاد

تحصیلات	اندازه اثر	مقدار z	سطح معنی‌داری
دانشگاهی	۰/۱۸۳	۳/۳۲۷	۰/۰۰۰
غیردانشگاهی	۰/۲۳۱	۱۳/۰۷۲	۰/۰۰۰
اثر کل	۰/۱۷۴	۵/۰۸۹	۰/۰۰۰

بین سطح تحصیلات و گرایش به اعتیاد رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار اثر آن برابر با ۰/۱۷۴ بوده و میزان آن در گروه غیردانشگاهی (۰/۲۳۱) بیشتر از افراد تحصیل کرده دانشگاهی است.

تأثیر محل زندگی بر گرایش به اعتیاد

جدول ۶: تأثیر محل زندگی بر گرایش به اعتیاد

محل زندگی	اندازه اثر	مقدار z	سطح معنی‌داری
محیط روستایی	۰/۱۱۰	۶/۱۴۸	۰/۰۰۰
محیط شهری	۰/۱۸۹	۸/۹۲۷	۰/۰۰۲
اثر کل	۰/۱۰۲	۴/۳۶۱	۰/۰۰۰

بین محل زندگی و گرایش به اعتیاد رابطه معنی‌داری وجود داشته و مقدار اثر آن برابر با ۰/۱۰۲ بوده و میزان آن در محیط شهری (۰/۱۸۹) بیشتر از محیط روستایی (۰/۱۱۰) بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

مسائل اجتماعی، ناشی از کژکارکردی نهادهای اجتماعی و بی‌سازمانی اجتماعی-فرهنگی و فشارهای اجتماعی است که در مطالعات کلاسیک جامعه‌شناسی به آنومی اجتماعی شهرت دارد، دورکیم و مرتن از آن برای مطالعه بزهکاری و رفتارهای پرخطر اجتماعی استفاده نموده‌اند. شیوع اعتیاد و مصرف مواد مخدر پاسخی به اختلال نظم اجتماعی است که در فرایند توسعه و گذار اجتماعی خود را نمایان می‌سازد. مرتن ریشه‌های اعتیاد و مواد مخدر را به تقابل بین ساختار اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی نسبت می‌دهد که در قالب گروه ناهمنوایان ظهور می‌یابد. بر این اساس نتایج نشان می‌دهد که:

الف. دلایل اجتماعی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر

- کاهش سرمایه اجتماعی منجر به از بین رفتن زمینه‌های اعتماد، انسجام، پیوندهای جمعی و سنت‌های اجتماعی شده و به دلیل فردگرایی، کاهش جمع‌گرایی و رواج بی‌تفاوتی اجتماعی، مصرف مواد مخدر نیز شیوع می‌یابد.
- محیط اجتماعی بزهکارانه از جمله مناطق حاشیه‌نشین، زیستن در مناطق آلوده، پنجره شکسته و فقدان نظارت‌های محیطی، مناطق ناهمگون و مهاجرپذیر؛ مشوق فعالیت‌های مجرمانه از جمله مصرف مواد مخدر است.
- ناکامی اجتماعی و وجود موانع در دستیابی به هدف باعث یاس، سرخوردگی و احساس ناامیدی شده و فرد برای جبران منابع ناکامی، به سوی مواد مخدر و مصرف آن سوق می‌یابد.
- کنترل اجتماعی یکی از مکانیسم‌های کاهش مصرف مواد مخدر در جامعه است که دو بعد رسمی و غیررسمی دارد؛ با کاهش نظارت‌های خویشاوندی، همسایگی، نظارت خانوادگی و همچنین عدم جدیت در برخورد قضایی-انتظامی با عوامل، فروشندگان و مصرف‌کنندگان مواد مخدر، بسترهای شیوع و فراگیری مواد مخدر فراهم می‌گردد.
- بی‌سازمانی خانوادگی و خانواده ازهم‌گسیخته که در آن ساختار خانواده، نقش و وظایف والدینی-فرزندی نقش و کارایی خود از دست داده و دچار کژکارکرد و اختلال شده است، در این‌گونه ساختار خانواده، مواد مخدر، استفاده از داروهای غیرمجاز به دلیل ضعف پیوند و انسجام درون خانوادگی، رواج می‌یابد.
- هم‌نشینی افتراقی با گروه بزهکار، مصرف‌کنندگان مواد مخدر؛ منجر به شیوع بیشتر مصرف مواد مخدر می‌گردد. به این معنی که زیستن در میان گروه بزهکاران، دوستان و همسالان مصرف‌کننده مواد مخدر به‌طور غیر محسوس و غیرمستقیم، انگیزه و تمایل به مصرف مواد مخدر را تقویت می‌کند.

ب. دلایل فرهنگی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر

- سواد رسانه‌ای به معنای آگاهی، دانش و شناخت اجتماعی نسبت به خطرات، عواقب، پیامدهای انتظامی-قضایی، خانوادگی و فردی مواد مخدر است. با افزایش میزان سواد رسانه‌ای، از شدت و میزان شیوع مصرف مواد مخدر کاسته می‌شود.
- هنجارها و ارزش‌های قومی، منجر به عادی و هنجار شدن مصرف مواد مخدر می‌گردد، در این فضای فرهنگی، مصرف مواد مخدر به‌مثابه مسکن، کاهش درد، نسخه پزشکی و نوع تفریح جمعی محسوب می‌شود و باعث انتقال فرهنگ مصرف مواد مخدر به نسل بعدی می‌شود.
- افرادی که دارای سبک زندگی پرخطر هستند، به دلیل عادت کردن به شیوه‌های زیستن آسیب‌زا و دور شدن از الگوهای سبکی دینی-بومی، مصرف مواد مخدر ضد هنجارمند بودن خود را از دست می‌دهند.

- هرچه شدت باورهای مذهبی بیشتر؛ به همان میزان شیوع مصرف مواد مخدر کمتر خواهد شد؛ باورهای مذهبی و تعلق دینی، از مکانیسم غیررسمی کنترل فردی-اجتماعی و مبارزه با مواد مخدر در جامعه است؛ کاهش تعلق مذهبی؛ منجر به مصرف مواد مخدر می‌شود.
- با افزایش میزان حضور در شبکه‌های مجازی، شیوع مصرف مواد مخدر نیز بیشتر می‌شود، حضور در شبکه‌های اجتماعی با ایجاد فردگرایی، گوشه‌نشینی و تبلیغات فضای مجازی و همچنین وجود تله‌های فضای مجازی و غیرقابل‌کنترلی دقیق آن، شیوع مصرف مواد را سریع و آسان‌تر می‌کند.

ج. دلایل اقتصادی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر

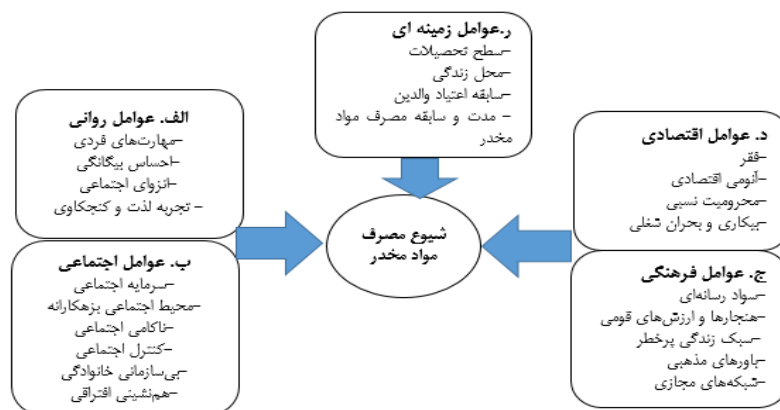
- فقر و ناداری یکی از دلایل مهم شیوع مصرف مواد مخدر در جامعه است؛ به‌طوری‌که کاهش امید، انگیزه و عزت‌نفس ناشی از شدت فقر، مصرف مواد مخدر را یکی از شیوه‌های سرکوب، درمان و کاهش دردهای روانی-اقتصادی تبدیل می‌کند.
- با افزایش آنومی اقتصادی؛ مصرف مواد مخدر در جامعه بیشتر رواج می‌یابد. آشفتگی اقتصادی، کاهش کنترل بر مقررات مالی-پولی و افزایش تورم، گرانی و از بین رفتن فضای کسب‌وکار شغلی، زمینه را برای مصرف مواد مخدر تقویت می‌کند.
- هرچه احساس محرومیت نسبی بیشتر؛ شیوع مصرف مواد مخدر نیز بیشتر خواهد بود. مقایسه جایگاه اجتماعی-طبقاتی خود با سایرین در شرایط گذار توسعه‌ای، باعث سرخوردگی، یاس طبقاتی و حرمان مالی بیشتری کرده و در نتیجه فرد برای جبران این فاصله روانی-اقتصادی؛ تن به مصرف مواد مخدر می‌دهد.
- بیکاری به معنای نداشتن شغل کافی و ایمن، فقدان حمایت مالی و ناکامی از یافتن شغل در شرایط بحرانی، نقش مهمی در گرایش فرد به مصرف مواد مخدر دارد؛ به‌طوری‌که عمده دلایل آن ناکامی و شکست ناشی از یافتن کار پایدار جهت تأمین معاش زندگی و احساس ناتوانی در مشارکت اقتصادی است.

د. دلایل روانی مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر

- هرچه مهارت‌های فردی در مواجهه با مسائل زندگی-فردی کمتر باشد، به همان میزان احتمال گرایش به مصرف مواد مخدر بیشتر می‌شود. به‌طوری‌که فرد امکان تجزیه‌وتحلیل، تصمیم‌گیری و واکنش مناسب به هنگام مواجهه با مشکلات را نداشته و مصرف مواد مخدر را به‌عنوان پناهی برای آرامش، کاهش اضطراب و کسب امنیت در وضعیت آشفته قلمداد می‌کند.
- احساس بیگانگی و داشتن انزجار و ناتوانی فرد نسبت به محیط پیرامون و کنترل امور زندگی، باعث پناه بردن فرد به مواد مخدر می‌شود.
- افرادی که دارای انزوای اجتماعی بوده و گوشه‌گیر هستند، به خاطر فقدان پیوندهای قوی-نداشتن حمایتگرهای عاطفی-صمیمی، از سر فردگرایی، تنهایی و طرد اجتماعی، به‌سوی تفریح‌های ناسالم و پرخطری از جمله مواد مخدر سوق می‌یابند.
- بین تجربه لذت و کنجکاوی و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ به این معنی که باهدف کسب هویت اجتماعی و منزلت اجتماعی و عضویت در گروه‌های همسالان، در اثر فشارهای اجتماعی باعث می‌شود که بیشتر افراد باهدف تفنن، کنجکاوی و کسب تجربه و لذت موقتی به سراغ مواد مخدر رفته و با گذر زمان مصرف مواد مخدر تبدیل به یکی از شیوه‌های رفتاری، تفریحی و لذت فردی می‌شود.
- ه. دلایل زمینه‌ای مؤثر بر شیوع مصرف مواد مخدر

- افزایش سطح تحصیلات با ایجاد آگاهی، سرمایه فرهنگی و کسب آگاهی نسبت به پیامدهای مواد مخدر؛ ابزار کنترل کننده در برابر گرایش به مصرف مواد مخدر است.
- بین محل زندگی و گرایش به مصرف مواد مخدر رابطه معنی داری وجود دارد؛ میزان شیوع آن در محیطهای شهری به دلیل کاهش انسجام و کنترل اجتماعی بیشتر از محیطهای سنتی-روستایی است.
- بین سابقه اعتیاد والدین و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی داری وجود دارد. افرادی که والدین آنها مواد مخدر، سیگار و داروهای غیرمجاز مصرف می کنند، در فرایند جامعه پذیری و انتقال ارزش های فرهنگی به نسل جدید و فرزندان خود، شرایط برای مصرف مواد مخدر با کمترین هزینه و آسان ترین شیوه، مهیا می سازد
- بین مدت و سابقه مصرف مواد مخدر فرد و شیوع مصرف مواد مخدر رابطه معنی داری وجود دارد. افرادی که قبلاً تجربه مصرف مواد مخدر داشته اند، احتمال تکرار بزهکاری مرتبط با مصرف مواد مخدر را نسبت به افراد فاقد سابقه دارند.

بر اساس یافته ها نتایج کلی پژوهش به شرح زیر است:

شکل ۲: ریشه و دلایل شیوع مصرف مواد مخدر در ایران

در نهایت می توان گفت که کاهش مکانیسم کنترلی (نظارت خانواده، محیط و نهادهای رسمی) را سرآغاز رفتارهای انحرافی اعتیاد (علیوردی نیا و همکاران، ۱۳۸۷) است. تغییرات اجتماعی-فرهنگی جامعه و افزایش فشارهای اجتماعی منجر به کاهش سرمایه اجتماعی شده و در نتیجه گرایش به رفتارهای پرخطر اجتماعی اعتیاد در طبقات اجتماعی شیوع می یابد. مهم ترین کارکردهای سرمایه اجتماعی؛ حفظ سنت های خانوادگی، محلی و خلق کنترل اجتماعی در برابر بزهکاری محیطی-اجتماعی (عشایری و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۴۴) است؛ فشارهای اجتماعی؛ سرمایه اجتماعی را تضعیف کرده و کارکردهای آن را دچار اختلال می کند؛ مهم ترین دلیل آن شکاف طبقاتی، به هم خوردن تعادل طبقاتی و ناهمگونی اجتماعی در اثر بی ثباتی سکونت، جابجایی و تضادهای اجتماعی است که چشم اندازه جمعی-طبیعی را برای مبارزه با مسائل محیطی و بزهکاری کاهش می دهد. هنگام افزایش فشارهای اجتماعی-اقتصادی؛ با از بین الگوهای جمع گرایی، نظام همسایگی و تعهدهای اخلاقی؛ فردگرایی و سودجویی (ویلیامز و مک شین، ۱۳۹۶: ۲۰۸)؛ فراگیر شده و به مرور بی تفاوتی اجتماعی نسبت محیط پیرامون شکل می گیرد؛ از بین حلقه های ارتباطی-تعاملی میان فرد-گروه و جامعه در هنگام تغییرات رادیکالی (شومیکر، ۲۰۱۰: ۲۲۰)؛ اعتیاد به مثابه پاسخ به فشارهای اجتماعی و بریده شدن فرد از ساختار اجتماعی شکل

- می‌گیرد. در نهایت ریشه‌های کلی اعتیاد و شیوع آن در ایران به فشارهای اقتصادی-اجتماعی (کلوارد و اوهلین، ۱۹۹۰)، فشارها و تغییرات ساختاری (کوهن، ۱۹۹۵؛ میلر، ۱۹۵۸)، پیوند افتراقی (ساترلند و کرسی، ۱۹۸۷)؛ کاهش الگوهای کنترل محیطی (هیرشی، ۱۹۹۹)؛ و کژکارکردی نهادهای اجتماعی (اسمیت و پاترنوستر، ۱۹۸۷)؛ محرومیت نسبی، مقایسه جایگاه اجتماعی، ناکامی، یاس، فشارها و احساس بی‌منزلی ناشی فاصله طبقاتی؛ سرخوردگی (صدیق سروستانی، ۱۳۹۸: ۴۴؛ سلیمی و داوری، ۱۳۹۰: ۴۳۳ و کوزر و روزنبرگ، ۱۳۹۸: ۸۱) برمی‌گردد که نیازمند سیاست‌گذاری کلان-میانه و خرد برای کنترل و کاهش اعتیاد در جامعه هست:
- کاهش محرومیت نسبی و مطلق میان طبقات و گروه‌های اجتماعی از جمله بیکاران، گروه‌های کم‌درآمد؛
  - بهبود فضای کسب‌وکار؛ رونق دادن به مشارکت اقتصادی-بازاری و ایجاد مشارکت اقتصادی در جامعه و کاهش آنومی اقتصادی؛
  - تقویت ساختارهای خانواده و کاهش بار فشار مالی-اقتصادی بر خانواده و ایجاد مشاغل خانگی جهت خلق تفریح سالم و کاهش بیکاری خانوادگی؛
  - راه‌اندازی دوربین‌های نظارتی محسوس کنترل قاچاق اعتیاد در جامعه و مرزهای کشور؛
  - بهبود و بازآفرینی سرمایه اجتماعی در سطح محلات، سراهای محلی و طراحی نهادهای دولتی مدرن در فضای بی‌دفاع شهری جهت خلق هویت فرهنگی-مکانی

منابع

- ابوالحسن تنهایی، حسین (۱۳۹۲). *درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی*. مشهد: نشر مرنديز، نشر بامشاد.
- احدی، رضا؛ محمدی، شهرام و طفرانگار، حسن (۱۴۰۱). عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی: شهر زنجان). *مجله پژوهش‌های حقوقی*، پیاپی ۴۹، ص ۳۴۳-۳۱۵.
- اسدی، سید محمدرضا و پرزور، پرویز (۱۳۹۹). بررسی علل گرایش به مصرف مواد مخدر (اعتیاد) در شهر اردبیل، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، سال ۱۴، شماره ۵۶، ص ۱۶۹-۱۹۸.
- اصولی، میلاد (۱۴۰۰). بررسی اعتیاد زنان آسیب‌پذیر در شهر بجنورد. *نشریه دانش انتظامی خراسان شمالی*، پیاپی ۳۰، ص ۹۲-۷۵.
- افشاری آزاد، سارا؛ حجازی، شیرین و الهویردی، نسیم (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر در گرایش به مواد مخدر و روان‌گردانان مراجعه‌کننده به مراکز ترک اعتیاد وابسته به بهزیستی شهر تهران. *مجله پرستاری و مامایی*، دوره ۱۷، شماره ۱۰، ص ۸۳۹-۸۲۶.
- امانی، فیروز؛ صادقیه اهری، سعید؛ محمدی، سعداله و اعظمی، احد (۱۳۸۴). الگوی تغییرات مصرف مواد مخدر در بین معتادان مراجعه‌کننده به مرکز ترک اعتیاد در سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۷۷، *مجله علمی و پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی اردبیل*، دوره ۵، شماره ۳، ص ۲۲۴-۲۲۰.
- امینیان، اعظم و سید میرزایی، سیدمحمد (۱۳۸۹). بررسی جامعه‌شناختی فاکتورهای زمینه‌ساز خانواده و مدرسه در گرایش دختران نوجوان به کژ رفتاری جنسی و اعتیاد به مواد مخدر، *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، سال ۶، شماره ۲۳، ص ۱۲-۲۵.
- بحرینی بروجنی، مجید؛ قائد امینی هارونی، غلامرضا؛ سعیدزاده، حمیدرضا و سپهری بروجنی، کبری (۱۳۹۳). بررسی اثربخشی چهار روش آموزش پیشگیری از سو مصرف مواد مخدر بر تغییر نگرش نسبت به اعتیاد و مواد مخدر در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه، *مجله دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد*، دوره ۱۶، شماره ۲، ص ۵۱-۴۳.
- بخشی، قدیر؛ عشایری، طاهار؛ جهان پرور، طاهره و باقری، سمیرا (۱۴۰۲). مطالعه عوامل مؤثر بر اعتیاد زنان، *فصلنامه زن و جامعه*، دوره ۱۴، شماره ۵۳، ص ۱۱۲-۹۱.
- برآبادی، باران؛ آقایی، حکیمه و نوحی، شهناز (۱۳۹۷). شناسایی عوامل مؤثر بر گرایش به مواد مخدر در زنان و ارائه مدل با نرم‌افزار PLS، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، سال ۱۲، شماره ۴۵، ص ۲۴۵-۲۳۱.

- برجاس، فرحناز؛ گواری، فاطمه؛ محمدعلی زاده، سکینه و حق دوست، علی اکبر (۱۳۹۰). بررسی نظرات معتادان بستری در مراکز ترک اعتیاد شهر کرمان در مورد عوامل مرتبط در گرایش به استفاده از مواد مخدر در سال ۱۳۷۶-۱۳۸۶، *تحقیقات علوم رفتاری*، دوره ۹، شماره ۴.
- پرنیان، مرتضی (۱۴۰۲). بررسی رابطه وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانواده با گرایش به مواد مخدر و میزان تاب آوری سربازان قرارگاه منطقه یکم دریایی ارتش، *رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر لنگه*، گروه روانشناسی
- جزایری، علیرضا؛ هژیر، فرهاد؛ پورشهbaz، عباس و رضایی، منصور (۱۳۸۳). رابطه اختلالات شخصیت ضداجتماعی و مرز با اعتیاد به مواد مخدر در مردان ۳۵ - ۱۸ سال شهر کرمانشاهی، *مجله پژوهشی حکیم*، دوره ۷، شماره ۱.
- چراغی، مهدی و محمدلو، معصومه (۱۴۰۱). تحلیل مهمترین عوامل مؤثر بر گسترش اعتیاد در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان قره پشتلو بالا، شهرستان زنجان)، *مجله مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی*، پیاپی ۵۸ ص ۱۱۸-۱۰۷.
- حاجی ها، ضحی، بهرامی احسان، هادی و رستمی، رضا (۱۳۹۹). عوامل خانوادگی، اجتماعی و محیطی آشکارساز وسوسه در زنان وابسته به مواد در شهر تهران: یک مطالعه نظریه زمینه‌ای، *فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی*، سال ۱۵، شماره ۵۹، ص ۴۲-۱۱.
- حزبیان، حامد (۱۴۰۳). پیش‌بینی خشونت شغلی بر اساس گرایش‌های مذهبی، ویژگی‌های شخصیتی و گرایش به مواد مخدر در بین کارکنان گروه ملی صنایع فولاد، *رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان خوزستان*، مرکز پیام نور اهواز
- حمزه، فرهاد؛ طاهرخانی، مریم و امیرلو، بهناز (۱۴۰۲). بررسی تأثیر مؤلفه‌های اثرگذار در مصرف مواد مخدر نوجوانان دختر شهر قزوین، *فصلنامه دانش انتظامی قزوین*، دوره ۱۴۰۲، شماره ۴۵، ص ۶۲-۲۴.
- حیدری، حشمت‌الله؛ شریف مال میر، محمد؛ کامران، عزیز و بیراموند، نورالدین (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای علل سوءمصرف مواد مخدر از دیدگاه معتادان و خانواده آن‌ها (همراه) در مراجعین به مرکز ترک اعتیاد شهرستان خرم‌آباد، *مجله تحقیقات نظام سلامت*، سال ۸، شماره ۶.
- خدایاری، سعید؛ یونسی، جلیل و فیضی برناجی، آزاده (۱۳۹۴). مدل‌یابی عوامل نگرش نسبت به اعتیاد به مواد مخدر در بین دانشجویان شهر تهران، *فصلنامه اعتیاد پژوهی سو مصرف مواد*، سال ۱۰، شماره ۳۷.
- دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر (۱۳۸۲). آشنایی با مواد مخدر صنعتی، تهران: انتشارات دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری.
- درشتی، حنا و رجب‌لو، جعفر (۱۳۹۹). بررسی عوامل مؤثر در گرایش نوجوانان به مصرف مواد مخدر و راه‌های پیشگیری از آن، دو فصلنامه دانش مبارزه با مواد مخدر، سال ۹، شماره ۱۷، ص ۶۴-۳۵.
- ربوبیان، مهرداد (۱۴۰۱). بررسی علل گرایش بانوان روستای گرو به سوء مصرف مواد مخدر سنتی در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان خراسان رضوی*، مرکز پیام نور مشهد.
- روشن قیاس، کلثوم؛ مظفری، محمدمهدی؛ احمدی، علی و خدابنده، حسن (۱۳۹۵). بررسی علل گرایش زنان به مواد مخدر و روان‌گردان و روش‌های پیشگیری از اعتیاد آن‌ها در شهر قزوین، دو فصلنامه پژوهش‌های انتظامی اجتماعی زنان و خانواده، دوره ۵، شماره ۱، ص ۱۲-۳۸.
- ریتز، جرج (۱۳۹۲). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علمی.
- زرگر، یدالله؛ نجاریان، بهمن و نعامی، عبدالزاهرا (۱۳۸۷). بررسی رابطه ویژه شخصیتی (هیجان خواهی، ابراز وجود، سرسختی روان‌شناختی)، نگرش مذهبی و نگرش زناشویی با آمادگی اعتیاد به مواد مخدر در کارکنان یک شرکت صنعتی در اهواز، *مجله علوم تربیتی و روان‌شناختی دانشگاه شهید چمران اهواز*، دوره ۳، سال ۱۵، شماره ۱، ص ۹۹-۱۲۰.
- سرمدی‌راد، سیده‌زهرا (۱۴۰۱). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش به مصرف مواد مخدر دانشجویان دختر مقیم در خوابگاه‌های دانشگاه علوم پزشکی همدان، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان همدان*، مرکز پیام‌نور همدان
- سعادت، موسی، جعفری، فرشته، غفران خواه، امیر و عشایری، طاها (۱۴۰۱). بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور (مورد مطالعه: جوانان شهر قزوین)، دو فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱۳، شماره ۲، ص ۲۲۸-۲۰۹.

- سعیدیان، سیدرضا؛ اشرفی‌زاده، ثریا؛ پاک‌سرشت، سیروس و سیاح برگرد، مهدی (۱۳۸۹). تعیین فراوانی سو مصرف مواد افیونی در بیماران با درد مزمن جسمانی به‌عنوان علت اصلی روی آوردن به مواد مخدر مراجعین به مرکز درمان ترک اعتیاد، *مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی، سال ۵۴، شماره ۲، ص ۹۳-۸۶*.
- سلطانی، بهاره و محمدی، فرشته (۱۴۰۱). عوامل موثر بر گرایش جوانان و زنان به اعتیاد و بزهکاری و راه‌های پیشگیری از آن در شهرستان روانسر، *مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، پیاپی ۵۵، ص ۴۵۶-۴۴۹*.
- سلیمانی، اسماعیل؛ کاظم‌زاده، نگین؛ حسینی کتایون و اسکندری‌پور، بهروز (۱۴۰۰). بررسی عوامل موثر در گرایش زنان به اعتیاد در استان آذربایجان غربی، *فصلنامه اعتیاد پژوهی، پیاپی ۶۲، ص ۴۴-۷*.
- سلیمی، علی و داوری، محمد (۱۳۹۰). *جامعه‌شناسی کج‌روی. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه*.
- صالحی، فریدون (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر در گرایش جوانان به مواد مخدر و قرص‌های روان‌گردان در شهر ارومیه، *ششمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران، صدیق سروستانی، رحمت‌اله (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی انحرافات، تهران: انتشارات سمت*.
- طباطبایی، سیدموسی؛ نثاری، خلیل و بیابانی، غلامحسین (۱۳۸۹). بررسی مقایسه‌ای جوانان دارای سوءمصرف مواد مخدر صنعتی مراجعه‌کننده به مراکز ترک اعتیاد شهر سمنان و عادی از نظر اختلالات روانی، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۲۳، ص ۱۳۱-۱۱۹*.
- عاقبتی، صادق (۱۴۰۳). بررسی علل خانوادگی و اجتماعی گرایش به مواد مخدر در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر اسفراین، *رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام‌نور استان خراسان شمالی، مرکز پیام نور بجنورد*.
- عشایری، طاها و نامیان، فاطمه (۱۴۰۲). *هشت پرسش جامعه‌شناختی جامعه ایرانی، تهران: نشر جامعه‌شناسان*.
- عشایری، طاها؛ امین، مریم؛ جهان‌پرور، طاهره و رقمی، فائزه (۱۴۰۱). رابطه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با بزهکاری اجتماعی: فراتحلیل پژوهش‌های بازه زمانی ۱۳۸۷-۱۴۰۰، *فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۹، شماره ۴، ص ۵۶۸-۵۴۳*.
- عشایری، طاها؛ جهان‌پرور، طاهره؛ سوری، مسلم و احمدی، مرضیه (۱۴۰۱). مرور نظام مند مسائل اجتماعی ایران، *مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۲۲، شماره ۳، ص ۱۵۲-۱۲۰*.
- علی‌وردی‌نیا، اکبر (۱۳۸۴). مطالعه جامعه‌شناختی اعتیاد به مواد مخدر در ایران، *فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۵، شماره ۲۰، علی‌وردی‌نیا، اکبر؛ شارع‌پور، محمود و ورمزیار، مهدی (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی خانواده و بزهکاری، مجله پژوهش زنان، شماره ۲، ص ۱۳۳-۱۰۷*.
- قایمی، فریده؛ صمصام شریعت، سید محمدرضا؛ وزیری، کیمیا و بلوچی، دلارام (۱۳۸۷). *رابطه دیدگاه آگاهی و اثر منابع اطلاع‌رسان در مورد اعتیاد با تمایل به مصرف مواد مخدر از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد واحد خوراسگان، همایش ملی اعتیاد*.
- قدم‌پور، عزت‌اله؛ امیریان، لیلا و دهنوی، حدیث (۱۴۰۰). پیش‌بینی گرایش به مواد مخدر بر اساس خودکنترلی، تحمل آشفتگی و احساس تنهایی در زنان معتاد مراجعه‌کننده به مراکز ترک اعتیاد، *نشریه زن و مطالعات خانواده، پیاپی ۵۱، ص ۶۲-۴۹*.
- کمالی، عباس (۱۳۹۵). بررسی تأثیر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی بر وقوع جرم در ایران (با تأکید بر نظریه رابرت مرتن)، *کنگره بین‌المللی علوم انسانی، مطالعات فرهنگی، تهران، <https://civilica.com/doc/561424>*
- کمالی، مریم؛ ابوالحسن، سلامه و فرهود، نغمه (۱۴۰۱). زنان و مجرمین یقه‌سفید: مقایسه جرائم صورتی و یقه سپید در حقوق ایران و نروژ، *فصلنامه آموزه‌های فقه و حقوق جزاء، سال ۱، شماره ۴، ص ۸۲-۶۹*.
- کوزر، لوئیس و روزنبرگ، برنارد (۱۳۹۸). *نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی*.
- کوهی، کمال و حاجی محمدی، فاطمه (۱۴۰۰). مطالعه عوامل زمینه ساز گرایش به اعتیاد به مواد مخدر در بین دانشجویان (مورد مطالعه: دانشجویان خوابگاه شهداء دانشگاه تبریز)، *نشریه دانش انتظامی آذربایجان شرقی، پیاپی ۴۰، ص ۹۶-۷۳*.

- کیهانی، فرشیده؛ مرادی، صادق و محمد نسل، غلامرضا (۱۴۰۲). عوامل فرهنگی بازگشت به اعتیاد در بین معتادان خود معرف شهرستان اندیمشک. *نشریه مطالعات جامعه‌شناسی*، سال ۱۶، شماره ۲ (پیاپی ۵۹)، ص ۴۴ - ۲۷.
- کلریز خاتمی، مینا (۱۴۰۱). ارائه مدل علی عوامل مؤثر بر آمادگی به اعتیاد به مواد مخدر نوجوانان شاغل به تحصیل در مدارس شهر شیراز، *رساله دکترا*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- گودرزی، سعید و اله‌دادی، نورالدین (۱۴۰۳). پیش‌بینی میزان گرایش به مصرف مواد مخدر بر اساس عوامل فرهنگی، اجتماعی و خانوادگی در دانشجویان، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، شماره ۷۲، ص ۱۳۷-۱۲۷.
- گیدنز، آنتونی (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- گیلی، مسعوده؛ زنگنه مطلق، فیروزه و تقوایی، داوود (۱۳۹۶). پیش‌بینی گرایش به مواد مخدر بر اساس تنهایی روان‌شناختی و تنظیم شناختی هیجان در بیماران معتاد اقدام به ترک، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، سال ۱۱، شماره ۴۳، ص ۱۵۹-۱۴۶.
- محمدپور لیما، هرمز و محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۹۶). تبیین جامعه‌شناختی علل و عوامل مؤثر بر گرایش به رفتارهای پرخطر در محیط‌های روستایی استان گیلان، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره ۸، شماره ۲، ص ۲۰۷-۱۹۱.
- محمدخانی، شهرام؛ یگانه، طیبه و کریم‌پور، کبری (۱۳۹۴). نقش جهت‌گیری مذهبی و خودمهارگری در پیش‌بینی آمادگی اعتیاد به مواد مخدر، *مجله سلامت و مراقبت*، سال ۱۷، شماره ۳، ص ۲۴۸-۲۵۹.
- محمدی احمدآبادی، ناصر و نجفی، زهرا (۱۳۹۸). بررسی عوامل روانی، خانوادگی و اجتماعی مؤثر در عود مجدد معتادان به مواد مخدر در کلینیک‌های ترک اعتیاد شهر یزد در سال ۱۳۹۸، *دو فصلنامه دانش مبارزه با مواد مخدر*، سال ۹، شماره ۱۷، ص ۸۴-۶۵.
- محمدیان پور، محمد (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به اعتیاد در بین مهاجرین شهر کنگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان بوشهر، مرکز پیام نور بوشهر.
- محمودی، غفار علی؛ نورمحمدی، حسن؛ عزیزپورفرد، یونس و فرهادی، علی (۱۳۹۴). بررسی علل گرایش به مواد مخدر از نظر بیماران با تشخیص مسمومیت مواد مخدر و اعتیاد مراجعه‌کننده به بیمارستان‌های آموزشی شهر خرم‌آباد، *فصلنامه علمی و پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان*، دوره ۱۷، شماره ۱، ص ۵۵-۶۲.
- مظفر، حسین؛ ذکریایی، منیژه و ثابتی، مریم (۱۳۸۸). آنومی فرهنگی و اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان ۱۳-۲۸ ساله شهر تهران، *پژوهش‌نامه علوم اجتماعی*، سال ۳، شماره ۴، ص ۳۳-۵۴.
- معصومی، جواد (۱۴۰۳). *شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر رواج مصرف مواد مخدر در جوامع روستایی دهستان بناب، استان زنجان*، نشریه تحقیقات ترویج و توسعه روستایی، دوره ۱، شماره ۱، ص ۲۷-۴۱.
- مقتدری، شیرین؛ حاجی‌علی‌زاده، کبری؛ سماوی، عبدالوهاب و امیرفخرایی، آریتا (۱۳۹۹). بررسی مدل روابط ساختاری بین حمایت اجتماعی و رضایت از زندگی با میانجیگری عزت‌نفس، احساس تنهایی و خودکنترلی در افراد وابسته به مواد مخدر، *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، سال ۱۴، شماره ۵۸، ص ۱۹۰-۱۷۱.
- مومبینی، محمدعلی؛ حسین‌زاده، حسین و مومبینی، آریتا (۱۳۹۸). بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر گرایش به مصرف مواد مخدر بر مبنای رویکرد کج‌رفتاری (مورد مطالعه: جوانان شهر اهواز)، *فصلنامه توسعه اجتماعی*، دوره ۱۳، شماره ۳، ص ۲۲۸-۱۹۷.
- میرزایی، طیبه؛ راوری، علی؛ حنیفی، نسرين؛ میری، سکینه؛ حق‌دوست اسکویی، سید فاطمه و صدیقه میرزایی خلیل‌آبادی (۱۳۸۹). عوامل مرتبط با عود اعتیاد از دیدگاه مبتلایان به سو مصرف مواد مخدر مراجعه‌کننده به مراکز ترک اعتیاد شهر رفسنجان، *نشریه پرستاری ایران*، دوره ۲۳، شماره ۶۷، ص ۴۹-۵۸.
- نمازی، سمیه (۱۳۹۹). پیش‌بینی گرایش به اعتیاد و اختلالات مرتبط به مواد مخدر در دانشجویان شهر کرمانشاه بر اساس نگرش مذهبی و کیفیت زندگی، *مجله پژوهش در دین و سلامت*، دوره ۶، شماره ۲، ص ۷۲-۶۲.

نورمحمدی، عبدالرضا؛ حیدری زروش، معصومه و ادیب منش، افشین (۱۴۰۱). بررسی تأثیر نوع سبک زندگی بر شیوع مواد مخدر صنعتی در بین جوانان شهر کرمانشاه، فصلنامه علمی دانش انتظامی کرمانشاه، دوره ۱۳، شماره ۴۸، ص ۴۱-۲۷.

نوروز نسب، یونس (۱۴۰۲). بررسی عوامل موثر بر مصرف مواد مخدر در بین جوانان منطقه ۱۰ تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکز پیام نور پرند

نیک‌بخش، بهرام (۱۴۰۲). سنجش مولفه‌های جامعه‌شناختی موثر بر تمایل دانشجویان به مواد مخدر، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، سال ۱۸، شماره ۲، ص ۹۳-۱۱۸

ویلیامز، فرانک پی و مک شین، ماری لین (۱۳۹۶). نظریه‌های جرم‌شناسی، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، تهران: میزان.

هرست، هله (۱۳۹۹). کتاب اندیشه اجتماعی گتورگ زیمل، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: نشر گل‌آذین

Abercrombie, N, Hill, S and Turner, B. S(1988). *Dictionary of Sociology*, USA: Penguin

Frisby, D & Sayer, D. (1986). *Society*, London, New York: Tavistock Pub, Ellis Horwood Limited.

Merton, R. k. (1938). Social Structure and Anomie, *American Sociological Review*, Vol: 3

Shoemaker, D.J. (2010). *Theories of Delinquency: An Examination of Xplanations of Delinquent Behavior*, 6th Ed, New York: Oxford University Press.

Smith, A. D. & Paternoster, R. (1987). The gender gap in theories of deviance: Issues and evidence, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, No 24, 140-172.

Stockard, J. (2000). *Sociology: Discovering Society*, Wadsword & Thomson Learning